

OSMANLI ARAŖTIRMALARI

XXXIII

NeŖir Heyeti - Editorial Board

Halil İNALCIK - İsmail E. ERÜNSAL

Heath W. LOWRY - Feridun EMECEN

Klaus KREISER - Bilgin AYDIN

Misafir Editörler - Guest Editors

Mustafa S. KüçükaŖcı - Cengiz Tomar

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

XXXIII

PROF. DR. MUAMMER KEMAL ÖZERGİN
HATIRA SAYISI - I

İstanbul - 2009

FÂTİH SULTAN MEHMED VE ETRAFINDAKİ DÜNYA:
OSMANLI DEVLETİ'NİN DOĞU KOMŞULARI

Feridun M. EMECEN*

1453 Mayısında Doğu Roma'nun başşehri Osmanlı Türklerinin eline geçtiğinde, onların hükümdarı II. Mehmed sadece batıda değil doğudaki devletlerin idarecileri nezdinde şaşkınlıkla karışık bir hayranlık uyandırmış ve adını geniş kitlelere duyurmuştu. 1451'de tahta kesin olarak çıktığı sırada Osmanlı devletinin doğu sınırları henüz Anadolu'nun tamamını kapsayacak bir genişlik kazanmamıştı, üstelik hakim olunan yerlerde eski Anadolu beyliklerinin topraklarında önemli idari meselelerle karşı karşıya kalınmıştı. Bu bakımdan İstanbul'un fethi öncesi doğu sınırlarının emniyeti gerekli görülüyor ve Osmanlı idaresi altında Anadolu'nun orta ve kuzeybatı taraflarına, ayrıca bu bölgelerde ortaya çıkan problemleri destekleyici tavırlarıyla ön plana çıkan sınırdaş devletlere yönelik yeni bir siyasi tatbik ihtiyacı duyuluyordu. Bu politikaların oluşmasında ve yeni bir nitelik kazanmasında hiç şüphesiz İstanbul'un fethinden sonra, devleti yeniden şekillendirme çabaları ve bunun öngördüğü "imparatorluk" vizyonu mühim rol oynayacaktı. Burada bu imparatorluk vizyonunun doğudaki yansımaları ve doğudaki komşulara karşı hangi siyasi vurgularla ne gibi argümanlar geliştirildiği keyfiyeti üzerinde ana noktalar muvacehesinde durulmaya çalışılacaktır.

* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Osmanlı devletinin karşı karşıya kaldığı iç meseleler itibarıyla, kendilerinin himayesi altında bulunan ve gevşek bir idari bağlarla bağlı olan üç beylik, Kastamonu-Sinop merkezli Candaroğulları, Konya merkezli Karamanoğulları ve Maraş-Elbistan merkezli Dulkadiroğulları beylikleri önemli siyasî polemiklerin kaynağı olabilecek durumdaydı. Bunlardan Karamanoğulları ve Dulkadiroğulları geri planda Kahire merkezli büyük bir devlet olan Memlük sultanlığını yakından ilgilendiren bir konuma sahipti. Daha sonra bu beyliklerle alakalı rekabete Diyarbakır'dan Erzincan'a uzanan bölgedeki Akkoyunlu devleti de katılacaktı. Tahta yeni çıkan ve İstanbul gibi siyasi ve manevi bir öneme sahip şehrin fethini saltanatının devamı ve devletin gelişmesi için yegâne büyük adım olarak gören II. Mehmed, böylesine büyük bir planda herhangi bir aksama olmaması ve Anadolu'da yeni meselelerin ortaya çıkmaması amacıyla bu beylikler içinde öncelikle sürekli problem kaynağı oluşturan Karamanoğulları'na yönelik yeni bir stratejiyi benimsedi.

1. Karamanoğulları eski Selçuklu merkezinde ortaya çıkmış ve onların mirasını üslenmiş, Selçuklular'ın dağılmasından sonra Orta ve Batı Anadolu'da bağımsız idareler kurmuş olan içlerinde Osmanlılar'ın da yer aldığı beylikler üzerinde nüfuz oluşturma çabalarını daima canlı tutmaya çalışmıştı. XIV. yüzyılın sonlarına kadar da Osmanlılar ile sürekli rekabet içinde bulunmuş, Orta Anadolu'ya hakim olma mücadelesinde Osmanlılar'ın siyasi ve askeri planlarını alt üst etmiş ve türlü meselelere yol açmıştı¹. II. Murad'ın tahttan çekilip yerini oğlu Mehmed'e bırakması, bu sıralarda Avrupa'da Osmanlı aleyhine gelişen ittifaklar ve bunların saldırıları karşısında yaşanan büyük zorluklar, Osmanlı baskılarıyla iyice sindirilmiş olan Karamanoğulları için yeni beklentilerin doğmasına zemin hazırladı. Hatta bu sebeple II. Mehmed daha ilk saltanatı yıllarında (1444-1446) Karamanlıları ve Kastamonu beylerini tehdit etmiş, bu durum karşısında Karaman beyi

¹ Söz konusu çekişme ve siyasi meseleler için bk. F. M. Emecen, "Osmanlılar ve Türkmen Beylikleri (1350-1450)", *İlk Osmanlılar ve Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2003, s. 37-74.

İbrahim, Manisa'da inzivaya çekilmiş olan II. Murad'a başvurarak şikayette bulunmuştu². II. Mehmed'in babasının ölümünden sonra kesin olarak tahta çıktığı (1451) sıralarda İbrahim Bey yeniden harekete geçerek Hamid ili (Isparta havalisi) yöresindeki bazı kaleleri almış, ayrıca kendi yanında bulunan eski Anadolu beyleri neslinden gelen bazı kimseleri –bunlar arasında Germiyan, Aydın ve Menteşe oğullarına mensup şahıslar da vardı– bu sırada artık bir Osmanlı toprağı haline gelmiş eski memleketlerine geri göndermiş ve bu bölgelerde karışıklıklar çıkmasına yol açmıştı³. Karamanoğulları böylece hâlâ Anadolu'daki eski statükonun muhafazası peşinde koştıklarını, yani Batı Anadolu'nun XIII-XIV. asırlardaki parçalanmış yapısını tekrar oluşturmaktan vazgeçemediklerini, Selçuklular'ın varisi olma iddialarını sürdürdüklerini göstermiş oluyorlardı.

II. Mehmed durumun nezaket kazanması üzerine önceliği bu meselenin halline verdi. İshak Paşa'yı Anadolu beylerbeyisi olarak atayıp ilk seferini Karaman ülkesi üzerine icra etti. Akşehir'e geldiğinde Bizans elçisi kendisine yetişerek tehditte bulundu; bu yüzden bir an önce geri dönmek için Karaman beyi İbrahim ile anlaşma yolunu tercih etti. İbrahim Bey de bu teklife sıcak baktı, Ilgın sınır kabul edildi, Beyşehir, Seydişehir ve Kırşehir Osmanlılar'a bırakıldı, buna karşılık Alaiye (Alanya) üzerindeki Karamanlı nüfuzu devam edecekti⁴. II. Mehmed İstanbul'un fethi hazırlıkları ile meşgulken İbrahim Bey Konya'ya gelen Venedik elçisiyle anlaşma yaptı (Şubat 1453). Fethin sonrası ise II. Mehmed'in güçlü bir konuma geldiğini, er-geç kendi hakimiyetinin tehlikeye düşeceğini anladığından çeşitli tedbirler alma gereği duydu. 1455'te II. Mehmed'i Memlük sultanına şikayet etti. Fakat ertesi yıl Memlüklerle arası bozuldu. Tarsus, Adana ve Külek

² Bu sıkıntılı yıllar için bk. H. İnalçık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, Ankara 1954.

³ Bu dönem için bk. F. M. Emecen, "İstanbul'un Fethine Giden Yol 1451-1453", *Toplumsal Tarih*, sy. 17 (İstanbul 1995), s. 22-29; Ayrıca a.mlf, *İstanbul'un Fethi Olayı ve Meseleleri*, İstanbul 2003, s. 4-11.

⁴ H. İnalçık, "Mehmed II", *İslam Ansiklopedisi* (=İA), VII, 509.

boğazına yönelik faaliyetleri ve Memlük topraklarına hücumu üzerine Hoşkadem yönetimindeki Memlük ordusu Karaman iline girip tahribatta bulundu. İbrahim Bey bu durum karşısında tekrar Osmanlılar'a başvurdu. Yaptığı anlaşmalarla Osmanlı himayesini kabul etti ve Kastamonu-Trabzon seferi için Osmanlı ordusuna asker gönderdi. Onun vefatı (868/1464), Karamanoğulları arasında taht mücadelesine yol açtı. Oğulları arasındaki bu mücadele, Memlükler, Akkoyunlular, Dulkadırlılar ve Osmanlıları ilgilendiren ve bunların doğrudan müdahalelerine sebep olan gelişmeleri de beraberinde getirdi. Bilhassa doğudaki güçlü Akkoyunlu devletinin Orta Anadolu'ya yönelik siyaseti ağırlık kazanmaya başladı. Dulkadıroğlu Melik Aslan'ın Karaman iline akınlarda bulunması ve Karamanlıların Akkoyunlular'dan yardım istemesi üzerine Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan 869 Muharreminde (1464 sonbaharı) Karaman iline girip Dulkadırlıları mağlubiyete uğrattı. Karaman beyliği için Memlükler'in de tasvibini alarak İshak Bey'i destekledi. Bunun üzerine, aynı zamanda II. Mehmed'in halasının oğlu olan Pir Ahmed, ağabeyi İshak'a karşı muhalefet edip Osmanlılara sığındı.

Orta Anadolu'daki problemleri himaye yoluyla çözmek isteyen ve sert müdahalelerin Kahire'den Tebriz'e kadar uzanan coğrafyada yer alan siyasi oluşumlar üzerinde olumsuz tesirlere yol açacağını hesaplayan II. Mehmed, Pir Ahmed'e destek verirken yine aynı endişeleri taşıyordu. Pir Ahmed kardeşi İshak'ı bertaraf edince Karaman'da Osmanlı nüfuzu yeniden tesis edilmiş oldu (1465). Fakat bu durum II. Mehmed'in düşündüğü gibi gerek Memlükler gerekse Akkoyunlular tarafından hoş karşılanmadı. Osmanlı padişahı bu gelişmeler karşısında Pir Ahmed'i her iki devlete karşı da koruma kararı aldı. Karamanlılar ise Osmanlı himayesini kolaylıkla kabullenmiş değillerdi. Onlar her üç devletin arasında kendilerine göre bir denge siyaseti izlemek istemekteydiler. Osmanlıların Memlüklerle ilişkilerinde problem ortaya çıktığı sıralarda hemen Akkoyunlular ve Venedikliler ile işbirliği içine girdiler. Karşı bir ittifak çemberi ile sarılmakta olduğunu kavrayan II. Mehmed, derhal Konya üzerine yürüdü. Buraya girdi ve Sadrazam Mahmud Paşa'yı Pir Ahmed'i yakalamakla görevlendirdi. Pir Ahmed,

Mahmud Paşa'nın elinden kurtuldu ve Memlük topraklarına sığındı. Konya merkezli Karaman ili tam olarak Osmanlı kontrolüne alındı, bir Osmanlı idari bölgesi haline getirilip başına Şehzade Mustafa atandı (1468)⁵.

Karamanoğulları yine de mücadeleden asla vazgeçmedi. Pir Ahmed, 1469'da Konya ovasının doğusundaki Ereğli, Aksaray, Develi ve Niğde'yi ele geçirdi. Diğer Karamanoğlu Kasım Bey ise Osmanlıların 1471'deki Eğriboz seferinden istifade ederek Ankara havalisine kadar uzandı. Osmanlılar bölgeyi kat'i olarak kontrol altına almak için derhal harekete geçtiler. 1471 yılı baharında İshak Paşa idaresindeki kuvvetler Larende'yi alıp İç il bölgesine kadar ilerledi. Niğde alındı, Kasım Bey ise Bulgar (Bolkar) dağına Türkmen aşiretlerine sığındı. Gedik Ahmed Paşa idaresindeki bir diğer Osmanlı birliği de Alaiye'yi almış, oradan iç kesimlere ilerleyerek önemli müstahkem yerleri ele geçirmişti (Mokan/Mervan hisarı, Gorigos/Kızıkalesi, Külek kesimi). Bu faaliyet Akkoyunluların devreye girmesine yol açıtıysa da Osmanlılar Otlukbeli savaşıyla Uzun Hasan'ın Anadolu üzerindeki emellerine nihayet verip Karamanlıların son direnişlerini kırdılar. Pir Ahmed Larende civarında mağlup edildi ve Ermenek alındı; Silifke, Develi, Lülüve gibi kaleler Osmanlı kontrolü altına girdi (1476). Memlüklere sığınmış olan Kasım Bey, Cem olayı sırasında tekrar sahneye çıktı ve bu bölgede etkisini sürdürdüğünü gösterdi⁶, sonra da II. Bayezid ile anlaştı ve ölümüne kadar İç il'de bir bölgede emirlik yaptı. Bazı araştırmacılar Kasım'ın ölümü ile Karamanlı beyliğinin kat'i olarak sona erdiğini belirtirler. Bununla birlikte Karaman ailesine mensup olanların bazılarının

⁵ Bu konularla ilgili olarak bk. Ş. Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar", *Tarih Dergisi*, sy.17-18 (1963), 43-76; H. İnalçık, "II. Mehmed", *İA*, VII, 524-525; S. Tansel, *Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri*, Ankara 1953, s.281 vd.; F. Sümer, "Karamanoğulları", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXIV (2001), 458-459.

⁶ Kasım Bey ve Cem ile ilişkisi için bk. N.Vatin, *Sultan Djem*, Ankara 1997, s. 19, 136-144, 274-280, Ayrıca son Osmanlı-Karaman ilişkileri ve Kasım Bey ile oğulları hakkında Şikâri'de de bilgi vardır. Ancak buradaki bilgiler ihtiyatlı kullanılmalıdır (*Karamanoğulları Tarihi*, nşr. M. Koman, Konya 1946, s.198-206).

bu bölgede çıkan çeşitli isyanlara katıldıkları bilinmektedir. Bunlardan birisi 1500-1501 arasında önemli bir isyan hareketinin lideri olan Mustafa'dır⁷. Ayrıca Karaman direnişinin Kanuni Sultan Süleyman döneminde dahi bu beyliğin topraklarında bilhassa eski Karaman sipahilerinin ahfadı ve bunlara bağlı Türkmen boylarınca farklı şekillerde sürdürüldüğü bilinmektedir. Özellikle Teke-ili bölgesinde çıkan Safevi yanlısı isyan hareketlerinde, Osmanlı idari uygulamalarından gayri memnun bu zümreler önemli rol oynamışlardır⁸. Bu meyanda Kanuni çağının ilk dönemlerinde patlak veren isyanlar, bunu izleyen yıllarda Şehzade Bayezid ile Selim arasındaki mücadeleler, bu bölgedeki muhalefetten de beslenmiş olmalıdır. Hatta bunun etkileri zaman zaman XVII. yüzyıldaki büyük Celali fetreti döneminde dahi belli belirsiz kendisini göstermiştir.

2. İstanbul'un fethinden sonra II. Mehmed'in temel siyaseti, Karamanoğulları örneğinde olduğu gibi Anadolu'da yeniden atası Yıldırım Bayezid'in izlemeye çalıştığı siyasete benzer şekilde doğrudan hükümler kurarak "tavâif-i mülûk"u yani Anadolu beyliklerini doğrudan birer Osmanlı sancağı haline getirmek yanında, belki de bundan daha ön planda olmak üzere, eski Bizans topraklarının tamamını ele geçirme fikri üstüne bina edilmiştir. Kadim Doğu Roma/Bizans'a son vermekle onun mülki mirasçısı olarak kendisini görme hakkı kazandığı devrin tarihçileri tarafından açık şekilde belirtilen⁹ II. Mehmed, Anadolu'da son Bizans bakiyesi olup ortaya

⁷ Mustafa'nın hareketi ile ilgili Osmanlı divanından çıkan emirler için bk. İ.Şahin-F.Emecen, *Osmanlılarda Divan-Bürokrasi,Ahkam: II.Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihi Ahkam Defteri*, İstanbul 1994, s. XXIV, 32, 67.

⁸ Şahkulu Baba Tekeli isyanı sadece dini gerekçeler değil, Osmanlı idari tatbikatından rahatsız olan tımarları ellerinden alınmış bulunan Karaman menşeli sipahilerle, Teke ili yöresinde kalabalık toplulukluklar halinde yaşayan Türkmen boylarının yine Osmanlı devletinin "yerleşik devlet yapılanması zihniyeti"nden duydukları huzursuzluğun tepkisi olarak da mütalaa edilebilir (İsyan için: Ş Tekindağ, "Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, I/3 (1967), s. 34-39; I/4 (1968), s. 54-59; Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu", *Tarih Dergisi*, VI/9 (1954), s. 61-74).

⁹ Mesela Kemalpaşazade ve Kritobulos'un ifadeleri buna örnek olarak gösterilebilir: Kemalpaşazade onun Trabzon seferinin sebeplerini açıklarken, "...*cihângirlik havâsına düşüp subh u şâm mülk-i Rum'un nevâhisinde olan serkeş meliklerin ateş-i kahr ile*

çıkış macerası 1204'te Latin istilası sonrası gelişmelere dayanan Trabzon Rum devleti üzerine yöneldi. İdarecileri Bizans imparatorluk hanedanlarından Komnenoslar olduğu için literatürde "imparatorluk" olarak belirtilmekte olan bu devlet Doğu Karadeniz kıyılarında ve kıyıya paralel uzanan dağlık alana sıkışmıştı ve etrafı XIII. asırdan beri bu bölgeye yakın yaylalara gelen Türkmen guruplarıyla çevrili bulunuyordu. Bunlarla yaptığı mücadele sonucu hakimiyeti sadece Trabzon ve civarını içine alacak derecede küçülmüş bir devlet haline gelmişti¹⁰. II. Mehmed'in İstanbul'u alışının ardından Trabzon Rum devleti Osmanlıların haraç-güzarı oldu ve onun hakimiyetini tanıdı. Ancak Osmanlı tehlikesine karşı öteden beri ilişki içinde bulunduğu Akkoyunlular ile ittifak arayışını da ihmal etmedi. Hatta Komnenoslar, Uzun Hasan ile akrabalık bağı kurup Akkoyunlu korumasını temin etmişlerdi (1458). Öte yandan imparatorun kardeşi David Avrupa'ya giderek müttefik arayışına girişmişti. II. Mehmed Kastamonu hattından Trabzon'a kadar uzanan yeni bir strateji yürürlüğe koydu. Hedef Karadeniz'i bir iç deniz haline getirme maksadı doğrultusunda Batı ve Doğu Karadeniz sahillerine hakim olmak, Anadolu ile Kuzey stepleri arasındaki hayli işlek ticari yolların kontrolünü elde etmek idi.

harman-ı mülklerin yakmak tedbirinde..." olduğunu, bu Rum meliklerinin en büyüğü olan İstanbul tekfurunu ortadan kaldırdıktan sonra sırayla diğer tekfurların topraklarına göz diktiğini açıklar (*Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, haz. Ş. Turan, Ankara 1957, s. 180). Ayrıca onu "Kayser" yani imparator unvanıyla da anar (s. 543, 544: Burada II. Bayezid için kullanılan "vâris-i mülk-i/melik-i Rum" unvanı şüphesiz babası II. Mehmed'e de râcidir). Keza daha önce Tursun Bey de Bizans imparatorunun aynı unvanla anıldığını bildirmiştir (*Târih-i Ebu'l-Feth*, haz. M. Tulum, İstanbul 1977, s. 43, 50). Kritovulos onu "basileus" unvanıyla anarken, Trabzonlu Georgios, onun Romalıların imparatorluğunu elinde tuttuğunu belirtir (*İstanbul'un Fethi, Dünyadaki Yankısı*, II, derleyen A. Pertusi, trc. M. Şakiroğlu, İstanbul 2006, s. 39, 63; ayrıca Quirini, Filelfo, Languschi gibi çağdaş müelliflerin benzeri tanımlamaları için bk. Aynı Eser, III, İstanbul 2008, s. 63, 123-124, 194).

¹⁰ Komnenos hanedanının idaresindeki bu devletin tarihi için bk. J. Fallmerayer, *Geschichte des Kaisertums von Trapezunt*, München 1827; W. Miller, *Trebizond, The Last Greek Empire*, London 1926. Ayrıca *The Empire of Trebizond and Pontus*, London 1980.

Trabzon'a kadar uzanacak olan bu stratejinin ilk ayağını doğrudan Osmanlı kontrolü altında olmayan ve tabilik bağlarıyla bağlı bulunan Kastamonu-Sinop merkezli Candaroğulları oluşturdu. XIII. yüzyıl sonlarında güçlü bir uç beyliği olarak ortaya çıkan Candaroğulları Kuzeybatı Karadeniz yöresine hakim olmuşlar ve batıda Bizans sınırlarından Sinop'a kadar geniş bir kesimi ellerine geçirmişlerdi. Daha sonra Osmanlılar'ın Anadolu'da ilerleyişi sırasında, Yıldırım Bayezid Kastamonu'ya girmişse de İsfendiyar Bey Sinop'ta durumunu korumuş; Çelebi Mehmed zamanında yarı bağımlılığını yenilemiş; böylece beylik, biri yarı müstakil diğeri Osmanlı kontrolünde olmak üzere ikiye bölünmüştü. II.Murad döneminde İsfendiyar Bey ile olan münasebetler akrabalık bağlarıyla kuvvetlendirilmişti. II. Mehmed'in tahta cülusu Candaroğulları için de olumsuzlukların başlangıcını teşkil etti. Osmanlı tehdidine karşı bir taraftan Akkoyunlular ile diğer taraftan Trabzon Rum devleti ile anlaşmalar yaptılar. II. Mehmed Trabzon üzerine sefere çıkmak istediğinde beyliğin başında bulunan İsfendiyaroğlu İsmail Bey'den anlaşma şartlarına göre asker talebinde bulundu. Daha sonra bir bahane ile Mahmud Paşa idaresindeki kuvvetleri Kastamonu'ya sevk etti. İsmail Bey Sinop'a kaçtı. Kastamonu, daha önce Bolu'da sancakbeyliği yapan ve aynı aileden gelen Kızıl Ahmed Bey'e verildi. Padişah ayrıca Trabzon seferi sırasında Sinop'a ordu göndererek kaleyi İsmail Bey'den teslim aldı¹¹. Böylece Candarlı beylerini bir Osmanlı idarecisi haline getirdiği gibi Kastamonu ve Sinop'u da doğrudan Osmanlı toprağı yapmış oldu (1461). Bu arada Ceneviz kolonisi durumundaki Amasra ele geçirilmişti.

II. Mehmed'in Trabzon üzerine yürümesi sırasında batıda Giresun'dan doğuda Batum'a kadar uzanan kıyı şeridinde sıkışmış olan Komnenoslar, kıyının iç kesimindeki dağlık alanlarda kalabalık Çepni Türkmenleri ile çevrilmiş ve bu Türkmen gurupları bölgenin etnik yapısını oldukça

¹¹ Geniş bilgi için ayrıca bk.Y.Yücel, *XIII-XV.Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi. Çobanoğulları ve Candar-oğulları Beylikleri*, Ankara 1980, s. 99-123.

değiştirmişlerdi¹². Osmanlı kuvvetleri de Çepni guruplarının yoğun olarak yaşadığı kesimden Trabzon üzerine hareket etti. Ancak izledikleri yollar Akkoyunlu nüfuz sahası içinde kalıyordu. Kelkit vadisi boyunca Koyulhisar Erzincan yolundan sarp dağları aşarak Trabzon'a yönelen II. Mehmed, bir taraftan da donanmayı Trabzon önlerine sevk etti. Akkoyunlular bu hareketin kendi üzerlerine olduğu zannına kapıldılarsa da hedefin Trabzon olduğu anlaşılınca diplomatik girişimlerde bulundular. Uzun Hasan'ın annesini göndererek Trabzon için yaptığı ricayı II. Mehmed büyük bir incelik ve nezaketle reddetti. Merkezleri karadan ve denizden kuşatılan Komnenoslara ise şehri teslim etmekten başka bir çare kalmadı. Trabzon ve yöresi bir Osmanlı sancağı haline getirildi (1461)¹³.

Trabzon'un fethinden sonra bir başka önemli hedefin Kırım olması ise II. Mehmed'in genel siyaseti dikkate alındığında hiç şaşırtıcı gelmez. Özellikle Karadeniz üzerindeki İtalyan devletlerinin hareketine sınırlama getirmek isteyen ve kontrolü tamamen ele geçirmek niyeti taşıdığı anlaşılan II. Mehmed, Karadeniz'in kuzeyindeki Ceneviz kolonilerinin merkezi Ke-fe'yi 1475'de ele geçirdi. Karadeniz hakimiyeti önemli ölçüde tamamlanmış; hatta Kırım hanlığı da Osmanlı himayesi altına girmişti. Böylece Karadeniz'in Kuzey steplerinden Anadolu ve Boğazlara ulaşan ana güzergâhlar ve giriş çıkış kapıları bütünüyle Osmanlı denetimi altına alınmış oluyordu¹⁴.

3. II. Mehmed devrinde Anadolu'nun güneydoğu kesiminde tampon bir devlet olarak ön plana çıkan ve Karamanlılar gibi Akkoyunlu-Memlûk ve

¹² F. M. Emecen, "Trabzon Eyaletinin Batı Sınırları", *Trabzon Tarihi Sempozyumu, Bildiriler*, Trabzon 1999, s. 159-166.

¹³ K. İnan, "Trabzon'un Fethi", *Trabzon Tarihi Sempozyumu, Bildiriler*, Trabzon 1999, s. 141-151; İ.Şahin, "Osmanlı Akkoyunlu Nüfuz Mücadelesinde Trabzon", *Trabzon Tarihi Sempozyumu*, s. 153-157; B. S. Baykal, "Fatih Sultan Mehmed Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, II/2-3 (1964), s. 67-80; Ayrıca konuyla ilgili çeşitli makalelerin bir araya getirildiği derleme için bk. *Öncesi ve Sonrasıyla Trabzon'un Fethi*, haz. İsmail Hacifettahoğlu, Ankara 2001.

¹⁴ H. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, 1300-1600*, I, trc. H. Berktaş, İstanbul 2000, s.327-354.

Osmanlı devletleri arasındaki rekabette etkili rol oynayan Dulkadıroğulları, Maraş merkezli bir beylik durumundaydı. Bozok Türkmenlerine mensup olan Dulkadırlılar Elbistan-Maraş yöresine hakim olarak 1337'de beylik haline gelip Memlük sultanlığı ile yöredeki diğer küçük beyliklerle zaman zaman mücadele, zaman zaman da dostluk ilişkileri içine girmişler ve varlıklarını sürdürmüşlerdi. Bununla birlikte daimi olarak Memlük sultanlığının baskısını üzerlerinde hissetmişler, ayrıca Orta Anadolu'ya yönelik bir takım girişimlerde de bulunmuşlardı. Osmanlı-Dulkadırlı ilişkileri bu çerçevede Karamanoğulları ve Memlüklerle olan münasebetlere bir ölçüde bağlı hale geldi. Osmanlılar Yıldırım Bayezid döneminde Dulkadırlılar ile doğrudan temasa geçtiler. Çelebi Mehmed'in saltanatı sırasında ilişkiler gelişme gösterdi. II. Murad zamanında Dulkadırlılar Karamanoğulları karşısında gerilemişler, Kayseri, Ürgüp, Karacahisar gibi yerleri kaybetmişlerdi. Ayrıca 1436'da bir Memlük ordusu Elbistan'ı yağmalamış, Dulkadırlı Mehmed Bey Osmanlılara sığınmak zorunda kalmıştı. Osmanlı desteğini alan Dulkadırlılar 1437'de Kayseri'ye yeniden hakim oldular. Ancak bir taraftan da Akkoyunlu ve Memlükler ile ilişkilerini sıkılaştırdılar. Bu arada Dulkadırlı Süleyman Bey kızı Sitti Hatun'u Şehzade Mehmed'e (II.) nikahlamış (1450)¹⁵, hem Osmanlılar ile hem de Memlükler ile kurduğu akrabalık vasıtasıyla Karaman, Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletlerine karşı kendisini korumak istemişti. Süleyman Bey'in yerine geçen oğlu Melik Aslan babası gibi gerek Osmanlılarla gerekse Memlüklerle iyi ilişkileri sürdürmeye çalıştı (1454). Fakat Karamanoğulları karşısında geriledi, ayrıca Harput'u Akkoyunlulara terk etti. Beylik üzerinde giderek Memlük nüfuzu etkisini artırdı. Memlüklerin desteklediği Şahbudak, suikaste kurban giden kardeşinin yerine geçtiyse de diğer kardeşi Şehsuvar bunu kabullenmedi ve Osmanlılara sığındı. Böylece Dulkadır tahtı problemi Memlük ve Osmanlı siyasi çekişmesini su

¹⁵ II. Mehmed'in ilk saltanatı sonrasında yeniden gönderildiği Manisa'da iken babası tarafından Edirne'ye çağrılarak yapılan bu düğün için bk. Fr. Babinger, "Mehmeds II heirat mit Sitt-Chatun 81449)", *Aufsätze und handlungen zur Geschichte Südoseuropas und der Levante*, I (München 1962), s. 225-239.

yüzüne çıkarmış oldu. II. Mehmed'in desteklediği Şehsuvar Dulkadır beyi olunca Memlûk sultanı Hoşkadem'e tabi olmayı reddetti. Memlûklerin karşısına çıkardığı amcası Rüstem'i bertaraf etti. Memlûkler elindeki Besni, Gerger, Birecik ve Rumkale'yi aldı. Üzerine sevk edilen bir Memlûk kuvvetini 1467'de bozguna uğrattı, ancak gönderilen yeni kuvvetler karşısında Kadirli'ye çekildi. 1471'de Memlûk ordusuna yenildi. Bu arada II. Mehmed'in Karaman seferine katılmadığı için Osmanlı desteğinden de yoksun kalmıştı, sonunda Memlûkler tarafından yakalanıp Kahire'ye götürüldü ve idam edildi (1472). Memlûkler onun yerine Şahbudak'ı getirdiler. II. Mehmed ise onların karşısına Alaüddeve'yi çıkardı. Alaüddeve de 1480'de Şahbudak'ı yenip Dulkadırlı beyi oldu. Böylece beylik üzerindeki himaye ve kontrol çekişmesi, II. Mehmed'in etkili politikaları sonucu, Osmanlılar lehine sonuçlandı¹⁶.

4. Anadolu'daki bu gelişmeler yanında Osmanlıların artık doğrudan sınırdaşı haline gelmiş olan iki büyük komşusu Memlûkler ve Akkoyunlular'a karşı izlenen siyaset, bu iki devletin bölgedeki dengeleri tayin edici vasıflarına son vermek amacını taşınması açısından önemlidir. II. Mehmed'in her iki devletin durumunu dikkatle takip ettirerek, siyasi kozlarını buna göre belirlediği anlaşılmaktadır. Nitekim bunlardan Memlûkler, Karamanoğulları ve Dulkadıroğulları vesilesiyle onun uyguladığı stratejinin baş aktörleri haline geldi. Ancak bu problemler yanında II. Mehmed, Ortadoğu'nun bu iki büyük müslüman devleti olarak ileride Osmanlı-Memlûk ilişkilerinin yönünü tayin edecek başka çekişme noktalarını da devreye sokmaktan çekinmedi. Memlûk sultanlığı en eski medeniyet merkezlerinden biri üzerinde yer alıyor, tarihi ticaret yollarını kontrol ediyor, İslâmın mukaddes yerlerini himayesi altında bulundurmakla bütün diğer müslüman devletlerin meşruiyet arayışlarında sürekli bir başvuru mercii olarak ön plana çıkıyordu. Başlangıçta gaza şöhreti ve Batıya karşı giriştiği

¹⁶ R.Yinanç, *Dulkadır Beyliği*, Ankara 1989, s. 41-79; a.mlf, "Dulkadıroğulları", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, IX, 553-555.

fütuhatla bütün İslâm dünyasında ve hususiyle Memlûk sahasında dikkatleri üzerinde toplayan Osmanlıların İstanbul'un fethiyle Bizans imparatorluğuna son vermiş olması, onlara karşı olan genel sempatiyi daha da artırdı. Memlûk sultanları Osmanlıların yükselişine temkinli yaklaşıyorlardı, onlar için Osmanlıların meşru temellerde bir devlet olarak ortaya çıkışı, kendilerinin hilafet makamının koruyucusu olmak sıfatlarıyla bağlantılı idi; yani onlar siyasi meşruiyeti sağlamak isteyenler için yegâne müracaat mercii idiler¹⁷. 1453'te İstanbul'un fethine kadar bu durumda herhangi bir değişme olmadı. Osmanlı hükümdarları Memlûk sultanına ve halifeye zaman zaman müracaat ederek diğer beyliklerle yapılan mücadelede manevi destek aramışlardı. Ancak fetih hadisesi klasikleşmiş Osmanlı-Memlûk ilişkilerinin boyutunu giderek değiştirmekte gecikmedi.

1453'te İstanbul'un fethinin ardından Kahire'ye gönderilen Osmanlı elçisi hem fetih haberini iletmek hem de yeni Memlûk sultanı Seyfeddin Aynal'ın tahta cülusunu tebrik etmekle görevlendirilmişti. İstanbul'un alınışı Memlûk şehirlerinde şenliklerle kutlandı. Bununla beraber II. Mehmed'in gönderdiği mektuptaki vurgular, yeni Memlûk sultanının dikkatinden de kaçmadı. Osmanlı padişahı Memlûk sultanına hac farızasını sağlamakta ve kolaylaştırmaktaki hizmetlerini ön plana çıkarıp övücü cümlelerle aynı zamanda bu görevin önemini hatırlatırken, kendisini gaza görevini üstlenmiş bir gazi sıfatıyla ulvi bir çerçevede takdim ediyordu¹⁸. Bununla beraber her iki devlet arasında dostluk tezahürleriyle belirli bir yakınlaşma olmuştu. Bunlar cereyan ederken Memlûk sultanlığı Malatya dahil güney-doğu Anadolu'nun önemli bir bölümünü ve Çukurova bölgesini elinde bulundurmaktaydı. Bu bakımdan Karamanoğulları meselesi ve Osmanlıların tehditkâr bir tarzda Orta Anadolu'dan güneye doğru inme faaliyetleri, Dulkadırlılar üzerinde nüfuz tesisi gayretleri, Memlûkleri yakından ilgilendiriyordu. Problem özellikle her iki devletin Dulkadırlılar üzerinde yoğunlaşmasıyla

¹⁷ F. M. Emecen, *İlk Osmanlılar*, s. 47, 137, 141.

¹⁸ Fetihname için bk. Feridun Bey, *Münşeatü's-selâtin*, İstanbul 1274, I, 235-238.

iyice belirginleşti. Hatta Aynal¹⁹ Trabzon seferi dolayısıyla II. Mehmed'i tebrik etmedi, Osmanlı hükümdarı da onun yerine tahta çıkan Hoşkadem'in sultanlığını sessizlikle karşıladı. Bu durum aradaki rekabetin alenen su yüzüne çıktığına işaret eder. Bunun açık tezahürü Hicaz suyollarının tamiri konusuyla bağlantılıdır.

1458 gibi erken bir tarihte Osmanlı hacıları Hicaz'a giderken suyollarının bakımsızlığından dolayı çok sıkıntı çektiklerini II. Mehmed'e bildirmişler, o da bunların tamiri için ustalar göndermeye kalkışmış, fakat bu durum hac yolları ve mukaddes yerlerin koruyucusu ve hizmetçisi sıfatını taşıyan Memlük sultanı tarafından hoş karşılanmamıştı. Karamanoğulları da Memlük sultanlığının şüphelerini destekleyici yönde mektuplar göndererek Osmanlı padişahının amacının siyasi olduğunu ve tamirin bir bahaneden ibaret bulunduğunu haber vermişlerdi. II. Mehmed aslında suyolu meselesi dolayısıyla Memlük sultanlığının göstereceği tepkinin derecesini görmek istiyordu. Her iki devlet arasındaki rekabetin eninde sonunda sıcak bir savaş ortamına sürükleneceğini hesap etmişti. Bunda Karamanoğulları ve Dulkadıroğulları meseleleri belirleyici olacaktı. Nitekim yukarıda temas edildiği üzere Dulkadırlı Melik Aslan'ın Memlükler'in desteklediği kardeşi Şahbudak tarafından öldürülmesi, Osmanlıların da ona karşı Şehsuvar Bey'i çıkarmaları iki devlet arasında bir güç gösterisine dönüştü. Şehsuvar 1466'da kardeşini yendi, ardından Antep civarında bir Memlük kuvvetini bozguna uğrattı (1468). Çukurova bölgesine indi. Böylece Osmanlıların eli kuvvetlendi. Ancak II. Mehmed, Şehsuvar Bey'den Memlükler ile olan seri mücadelesini biraz durdurması talebinde bulundu, elçi göndererek Memlük sultanlığınca da tanınması siyasetini benimsemesini istedi. Onun Memlüklerce tanınması beyliğini daha da güçlendirme yolunu açmış olacaktı.

O sıralarda Memlük sultanı Kayıtbay Suriye bölgesindeki problemler ve Dulkadıroğullarının hareketi karşısında zor durumda kalmış ve II.

¹⁹ Bk. Ş. Tekindağ, "Fatih'le Çağdaş bir Memlüklu Sultanı Aynal el-Ecrud", *Tarih Dergisi*, sy. 23 (1969), s. 35-50.

Mehmed ile anlaşma yollarını aramaya başlamıştı. İki devlet arasındaki diplomatik girişimler pek de başarılı olmadığı gibi gerginliği daha da artırdı. Kayıtbay'ın öncelikli hedefi Şehsuvar Bey idi. 1469'da Malatya civarında yenilgiye uğrayan Şehsuvar ertesi sene Adana, Tarsus, Sis gibi yerleri yeniden ele geçirdi. Fakat 1471'de Memlûk ordusuna Antep'te mağlup oldu ve sığındığı Zamantı kalesinde yakalanarak Kahire'ye götürülüp idam edildi (Ağustos 1472). Bu durum Osmanlı-Memlûk gerginliğini yeniden tırmandırdı. II. Mehmed Dulkadir tahtı için Alaüddeve'yi devreye soktu. Yanında Osmanlı askerleri olduğu halde yaptığı mücadelede Alaüddeve yenilgiye uğradı. Esir alınan Osmanlı askerleri Kahire'ye götürüldü, bir bölümü idam edildi. II. Mehmed bu durum karşısında 1480'de yeniden Alaüddeve'yi Dulkadir topraklarına gönderdi, ayrıca Memlûklere gözdağı vermeye yönelik bir takım hareketlere girişti²⁰. Kayıtbay ise Osmanlıların Mısır üzerine yürüme ihtimaline karşı tedbirler almaya çalıştı. Osmanlı ordusunun ve donanmasının büyük bir sefere hazırlandığı haberleri ve padişahın da bizzat Anadolu yakasına geçişi onu oldukça telaşlandırdı. Fakat II. Mehmed'in 1481'de Gebze yakınlarında vefatı, bütün bu iyice yıpratıcı hale gelmiş "soğuk savaş"a kısa bir ara verdi²¹. Böylece Memlûk meselesi halledilmeksizin II. Bayezid dönemine taşınmış oldu. Az sonra da II. Mehmed'in bu soğuk savaş siyaseti, "sıcak" bir çatışmaya dönmekte gecikmeyecekti²².

5. Memlûkler gibi doğuda Osmanlıların en güçlü komşusu şüphesiz Akkoyunlular olmuştur. Bir Türkmen konfederasyonu şeklinde kurulmuş olan bu devlet, Fırat ile Dicle arasındaki sahada ortaya çıkmıştır. Devletin temelini Bayındır Türkmenleri oluşturur. II. Mehmed'in saltanat makamına geçişi ve İstanbul'u alışı sırasında Akkoyunlular Doğu Anadolu'da Erzincan,

²⁰ R. Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s.62-79; Ş. Tekindağ, "Fatih Devrinde Osmanlı-Memlûk Münasebetleri", *Tarih Dergisi*, sy. 30 (1976), s.73-98.

²¹ Ş. Tekindağ, "Fatih'in Ölümü Meselesi", *Tarih Dergisi*, sy. 21 (1966), s. 95-108; F. Sümer, "Fatih'in Son Seferi Hangi Devlete Karşı idi", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 369-372.

²² Ş. Tekindağ, "II. Bayezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi ve İlk Osmanlı-Memlûk Savaşları: 1485-1491", *Belleten*, XXXI/123 (1967), s. 345-373.

Urfa, Diyarbakır hattında Karakoyunlular ile mücadele içinde bulunuyorlardı. Ayrıca kendi içlerinde de taht rekabeti hız kazanmıştı. Uzun Hasan Bey faaliyetlerini Erzincan yöresinde sürdürmekteydi. Bir taraftan kardeşleri ile mücadele ederek diğer taraftan Urfa'yı ele geçirmiş, Karakoyunlu Cihanşah'ın Çağataylılar ile Irak-ı Acem bölgesinde meşguliyetinden yararlanarak Erzurum ve Bayburt civarına akınlarda bulunmuş, kardeşlerine kendi beyliğini kabul ettirmiş, 1457'de Dicle yakınlarındaki savaşta Karakoyunlu Cihanşah'ı yenerek durumunu iyice kuvvetlendirmişti²³. Bundan sonra 1458-1461 yıllarında Gürcistan hareketına girişerek faaliyet alanının genişletti. Bu arada kuzeyde komşusu olan Trabzon Rum devleti ile iyi ilişkiler kurdu ve imparator David'in yeğeni Theodora ile evlendi. Böylece Trabzon Komnenosları, Gürcü prenslikleri yanı sıra Orta Anadolu'da Karaman ve Batı Karadeniz'de Candaroğulları ile ilgilenecek bir bakıma Anadolu'nun doğusunda Osmanlı karşıtı bir cephe oluşturdu. Venedikliler ve Batı ile de gizli diplomatik temasa geçerek kurduğu cepheyi genişletti²⁴. Böylece bir bakıma II. Mehmed'i zor durumda bırakabilecek bir avantaj yakaladı.

Gürcüler üzerine yaptığı seferde kendisini bir "gazi" olarak II. Mehmed ile eş değer bir konumda gören Uzun Hasan, vaktiyle Timur'un Anadolu'da oynadığı role benzer bir siyaset izleme düşüncesindeydi. Osmanlı padişahının buna cevabı 1461'de Candaroğulları topraklarını doğrudan kendi kontrolüne almak ve Trabzon üzerine yürümek oldu²⁵. Akkoyunlu nüfuz sahası içinde bulunan Koyulhisar ve Şebinkarahisar bu sefer sırasında Osmanlı denetimine girdi. Trabzon ele geçirildi. Uzun Hasan Osmanlı

²³ Uzun Hasan için bk.V. Minorsky, "Uzun Hasan", *İA*, XIII, 91-96; Akkoyunlular için müstakil bir çalışma: J. Woods, *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, trc. S.Özbudun, İstanbul 1993.

²⁴ Ş. Turan, "Fatih Sultan Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, III/4-5 (1967), s. 63 vd.

²⁵ B. S. Baykal, "Fatih Sultan Mehmed Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi", s. 67-80; Y. Yücel, "Fatih'in Trabzon'u Fethi Öncesinde Osmanlı-Trabzon-Akkoyunlu İlişkileri", *Bellekten*, XLIX/194 (1985), s. 287-311; İ. Şahin, "Osmanlı-Akkoyunlu Nüfuz Mücadelesinde Trabzon", s.153-157.

kuvvetlerine müdahale edemedi, diplomatik girişimlerde bulundu. Doğu Karadeniz kıyılarının Osmanlı idaresi altına alınması Uzun Hasan'ın durumunu zorlaştırdı. Fakat onun için daha aciliyet kesbeden meseleler vardı. O muhtemelen Osmanlıları çeşitli cepheleşme ve diplomatik ataklar yoluyla meşgul ederken, asıl dikkatini rakibi Karakoyunlu Cihanşah'ın topraklarına yöneltmiş bulunuyordu. Bununla beraber Orta Anadolu'daki meseleleri de ihmal etmiyor, Karamanlı-Osmanlı, Dulkadirli-Karamanlı, Osmanlı-Dulkadirli ve nihayet Memlükler arasındaki çekişmelere müdahil oluyordu. 1464'te Karaman'a giren Akkoyunlu kuvvetleri taht değişikliğini de sağlamışlardı, fakat bu durum geçici olmuştu. Yine Dulkadirli problemine karışıp 1465'te Dulkadir topraklarına yönelik harekatta bulunan Uzun Hasan Harput'u ele geçirmişti. Daha önce de Gerger'i alıp Memlüklerin ne gibi bir tepki göstereceklerini görmek istemişti. Fakat onun öncelikli hedefi hâlâ Karakoyunlular idi.

Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah bir süre Timurlular ile olan savaşlar, içeride ise oğulları Hasan Ali ve Pir Budak'ın isyanı ile uğraşıp Akkoyunluları yatıştırma siyaseti izledi. 1466'da Bağdad'a yeniden hakim olup iç meseleleri hallettikten sonra Akkoyunlular ile hesaplaşma vakti geldiğine karar verdi. Hatta Uzun Hasan üzerine yürürken II. Mehmed'e bir mektup gönderip diplomatik atakda da bulunmuş ve niyetini ona anlatma gereği hissetmişti²⁶. Bununla beraber 1467 Kasımında Muş ovasında uğradığı ani bir baskın sonucu Uzun Hasan'a mağlup oldu ve hayatını kaybetti. Bu başarı Uzun Hasan'a Karakoyunlu topraklarında denetimi sağlama fırsatı verdi. Bunun anlamı, Azerbaycan'dan Irak-ı Arap'a Harran'dan Fars ve Kirman'a kadar geniş bir sahanın Akkoyunlu hakimiyetine girmesi demektir. Elini oldukça güçlendiren Uzun Hasan için II. Mehmed ile kozlarını paylaşma vakti gelmişti. Akkoyunlu merkezini Diyarbakır'dan Tebriz'e taşıyan Uzun Hasan bu şekilde yeni bir jeopolitik değişikliği de gündeme getirmiş oluyordu. Bu tavır dikkat çekici şekilde daha sonra Safevi

²⁶ Feridun Bey, *Münşeat*, I, 273.

devletini kuran Şah İsmail için iyi bir örnek oluşturmuştur. Uzun Hasan Karakoyunluları ortadan kaldırıp daha doğuda önemli rakibi olan Timurluları, Horasan ve Semerkand'a hakim mahalli bir beylik konumuna getirdi. Onun bu muazzam başarılar dolayısıyla cihanşümül bir imparatorluk kurma yolunda ilerlediğine, kendisini Cengiz Han, Timur gibi büyük bir cihangir olarak görmeye başladığına dair kuvvetli deliller mevcuttur. II. Mehmed'e yolladığı 1470 tarihli mektupta dindar ve meşru bir idareci olarak yerine getirdiği görevleri sıralar ve İslâmî hassasiyetini vurgular. Sonunda yeniden baş gösteren Karaman meselesi onun için bir bahane oluşturacaktır. 1470'te Venedik ve Papa'ya gönderdiği elçileri, Karakoyunlu Cihanşah ve Timurlu Ebu Said karşısında kazanılan başarıları ileterek tek engelin "Osmanlı beyi" Mehmed olduğunu bildirmişlerdi²⁷. 1472'de gelen Venedik elçisi ise ona gerekli desteği vereceklerini, top ve tüfenk gibi ateşli silahlar sağlayacaklarını taahhüd etmişti. Bu şartlar altında Uzun Hasan 1472 yazında Karaman topraklarına karşı harekete geçti. Gönderdiği kuvvetlerde Karamanoğlu Pir Ahmed ve Kasım Beyler ile İsfendiyaroğlu Kızıl Ahmed bulunuyordu. Bu kuvvetler önce Tokat'a saldırıp şehirde büyük tahribat yaptılar, Sivas üzerinden Kayseri'ye indiler ve Karaman topraklarına girdiler. Buna Osmanlı tepkisi 1472 yaz sonlarında oldu. Akkoyunlu-Karaman müşterek kuvvetleri Şehzade Mustafa ve Gedik Ahmed Paşa birlikleri önünde ağır kayba uğradı ve tamamıyla dağıtıldı.

Uzun Hasan bu yenilgi ile pek ilgilenmemiş gözükte. Birden Ekim 1472'de Memlük topraklarına girdi. Muhtemelen Osmanlılar ile nihai hesaplaşmadan önce kendisini doğuda emniyete almak ve dinî-siyasî açıdan güçlü göstermek istiyordu. Kasım 1472'de hızla Malatya, Kahta, Gerger, Antep'i ele geçirdi ve Halep önlerine vardı. Stratejik önemi haiz bu bölgede denetim kurduktan sonra Osmanlı topraklarına yöneldi. Bu arada Osmanlılar aleyhine ittifak kurup anlaştığı Venedik, Napoli, Rodos, Papalık ve Kıbrıs Latinleri'ne ait kuvvetli bir filo, 1472 yazından beri Ege ve Akdeniz

²⁷ Bk. Woods, *Akkoyunlular*, s. 192.

kıyılarında dolaşiyor, kıyı şehirlerine baskınlar düzenliyordu. II. Mehmed süratle hareket ederek topladığı ordusunu harekete geçirdi. Uzun Hasan'ın bu müttefikleriyle irtibat kurmasına engel oldu. Akkoyunlular ise Erzincan'da toplanıyorlardı. İlerleyen Osmanlı ordusu Kelkit vadisini takiben Erzincan ovasına, oradan da Tercan'a ulaştı. 11 Ağustos 1473'te Otlukbeli mevkinde (Başkent/Başköy) vuku bulan çarpışma Osmanlı ordusunun kat'i galibiyeti ile sonuçlandı²⁸. Osmanlı kaynaklarında Otlukbeli savaşı olarak geçen bu mücadele Akkoyunlu Uzun Hasan için bütün cihangirlik ümitlerinin sonunu teşkil etti. Osmanlılar savaşın sonunu getirmediler ve takibatta bulunmadılar, onların sulh tekliflerini kabul ettiler. II. Mehmed'in bu zafer ile ilgili yarlığında Akkoyunlu ordusu içindeki Karakoyunlu ve Çağataylılara dokunmadığını bildirmiş olması dikkat çekicidir²⁹. Savaş sonucunda Kelkit vadisinde Akkoyunlu sınır karakolları ve Koyulhisar, Şebinkarahisar, Niksar dışındaki yerler eskisi gibi Akkoyunlu idaresinde kaldı. Yenilgi Uzun Hasan'ın kendisine vermek istediği ilahi misyonun sarsılması anlamına geliyordu. Akkoyunlular bundan sonra Osmanlılar ile yaptıkları anlaşmaya sadık kaldılar ve başka bir önemli çatışma cereyan etmedi. 1478'de Uzun Hasan vefat edince Akkoyunlu federasyonu için dağılma süreci başlamış oldu³⁰. Onların temelinde yeni bir devlet olarak Safeviler, oldukça farklı bir dini ideolojinin takipçileri olarak ortaya çıktılar.

²⁸ B. S. Baykal, "Uzun Hasan'ın Osmanlılara Karşı Kat'i Mücadeleye Hazırlıkları ve Osmanlı-Akkoyunlu Harbinin Başlaması", *Bellelen*, XXI/ 82 (1957), s.

261-284.

²⁹ R. Rahmeti Arat, "Fatih Sultan Mehmed'in Yarlığı", *Türkiyat Mecmuası*, VI (1939), 285-322. Uygur harfleriyle kaleme alınan ve bir fetihname özelliğini gösteren bu yarlık "Rum vilayeti"nin ileri gelenlerine, bu bölgede oturan Türk, Arap, Beluc, Kalaç, Karluk, Kürt ve Lur halkına hitaben kaleme alınmıştır. Bu sebeple fetihnamenin niçin Uygur alfabesiyle ve Çağatay lehçesiyle kaleme alınmış olduğu ayrıca izaha muhtaç bir konudur.

³⁰ Uzun Hasan'ın faaliyetleri için çağdaş kaynak Ebu Bekr-i Tihrani'nin eseridir. Burada faaliyetleri hakkında detay mevcuttur (*Kitâb-ı Diyarbekriyye*, trc. M. Öztürk, Ankara 2001, s. 222 vd; Ayrıca bk. Woods, *Akkoyunlular*, s.178-203; S. Tansel, *Fatih Sultan Mehmed*, s. 299-328; H.İnalçık "Mehmed II", *İA*, VII, 525-527; Muhammed Hüseyin

6. II. Mehmed döneminde Akkoyunlu ve Memlûklü dışında Osmanlıların doğrudan doğruya münasebet kurmadıkları ancak diplomatik girişimlerle irtibata çalıştıkları Asyalı devletler arasında Karakoyunlular ve Timurular başta gelir. II. Mehmed'in yukarıda da değinildiği gibi Karakoyunlu Cihanşah ile mektuplaştığı bilinmektedir. Fakat Akkoyunluların Karakoyunlulara son vermesiyle II. Mehmed dönemindeki münasebetler çok kısa bir zaman dilimine sıkışmıştır³¹. Öte yandan daha doğuda Timurular ile ilk saltanatı sırasında irtibat kuran II. Mehmed, Şahruh'a (ö.1447) Macar seferi ile ilgili fetihname yollamıştır³². Ayrıca Şahruh'un oğlu Baysungur Mirza ile de mektuplaşmış ve Baysungur onun cülusunu tebrik etmiştir³³. Şahruh'un ölümünden sonra Timurular 1450 yılı başlarında çeşitli sarsıntılıların ardından nispeten toparlanma imkanı bulmuşlardı. Uluğ Bey'in ortaya çıkışı ve hakimiyetini kurmaya çalıştığı bir dönemde oğlu Abdüllatif, II.Mehmed'e Cumadelula 849 /Ağustos 1445 tarihli bir mektup göndermiştir³⁴. Abdüllatif babasının ölümünden sonra (Ekim 1449) Maveraünnehir'e hakim olmuş, 1450'de suikasta uğrayarak hayatını kaybetmesinin ardından İbrahim Sultan oğlu Mirza Abdullah duruma hakim olmaya çalışmışsa da Ebu Said Han Timuruların kuzey sınırındaki Yesi'yi işgal etmiş, Özbeklerle temasa geçmiş, Özbek hanı Ebulhayır ile Taşkent'e ve sonra da Semerkant'a gelip Çağataylıları yenilgiye uğratmıştı (1451). Bu sırada Irak-ı Acem'de Timurular Karakoyunluların baskılarıyla denetimi kaybetmeye başlamışlardı. Timurlu tahtına geçmiş olan Ebu Said Karakoyunlu Cihanşah ile Horasan ve

Emir Erduş, *Uzun Hasan Akkoyunlu ve Siyasethâ-yı Şarki ve Garbi*, Tahran 1381. s. 92-142.

³¹ II. Mehmed'in Cihanşah ile çeşitli vesilelerle mektuplaştığı anlaşılmaktadır. Daha ilk saltanatı sırasında Cihanşah'a bir mektup yazmış, o da ona karşılık vermiştir. İstanbul'un fethi ve diğer vesilelerle ilgili mektuplar için bk. Feridun Bey, *Münşeat*, I, 223, 244, 251. Ayrıca Karakoyunlular için bk. F. Sümer, "Karakoyunlular", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXIV, 436-437. İ. Aka, *İran'da Türkmen Hakimiyeti (Kara Koyunlular Devri)*, Ankara 2001, s. 67-72. M. H. Yinanç, "Cihan Şah", *İA*, III,185

³² Feridun Bey, *Münşeat*, I, 221.

³³ Feridun Bey, *Münşeat*, I, 231.

³⁴ Feridun Bey, *Münşeat*, I, 228. Ayrıca Şahruh'un oğulları Uluğ Bey ve diğerleri için bk. W. Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, trc. İ. Aka, Ankara 1997.

Irak-ı Acem için çatışmış, Cihanşah'ın ölümünden sonra ise Uzun Hasan ile mücadele içine girmiş ve onlara yenilerek hayatını kaybetmiştir (1469). Timurluların en tanınmış şahsiyetlerinden olan Hüseyin Baykara onun ölümünün ardından duruma hakim olmuş ve 1470'te Horasan'a girmiştir. II. Mehmed'in Otlukbeli savaşından sonra Uzun Hasan'ın Venedikliler ve Batı ile yeniden ittifak kurma çabaları karşısında Hüseyin Baykara ile mektuplaştığı ve Uzun Hasan üzerine iki taraftan harekete geçme teklifinde bulunduğu bilinmektedir³⁵. Hüseyin Baykara'nın idaresi 1506 yılında ölümüne kadar sürmüştür³⁶. Özbekler ise Semerkant yöresinde duruma hakim bulunuyorlardı³⁷. II. Mehmed'in çağdaşı Özbek hanı Ebulhayır Han (ö.1468), Maverainnehir ve Harizm'de ortaya çıkacak yerleşik büyük bir hanlığın temellerini atmıştır. Doğu Türkistan'da da Kaşgar ve Yarkent bölgesinde küçük mahalli beyler hakim durumdaydı.1456 yılında Duglat Sansız Mirza'nın oğlu Ebu Bekir Mirza Kaşgar ve Hoten'deki Moğol emirlerini kovarak Yarkent başşehir olmak üzere bir hanlık oluşturmuştu (1465). Balkaş gölünün güneybatısında Çu Irmağı boylarında Kazaklar Kerrey ve Canıbek hanlar (1465-1480) idaresinde siyasi teşekkül kurmuşlardı.

II. Mehmed'in saltanat yıllarında ticari bağlarla Osmanlı ülkesinde adları duyulan müslüman Hind devletleri de mevcuttu. Hindistan'da Babür-lüler'in imparatorluklarını teşkil ettikleri XVI. asra kadar oldukça parçalanmış bir siyasi yapı vardı. Timur istilası sonrasında parçalanan Tuğluk devleti enkazı üzerinde Hindistan'ın güneyinde küçük devletler ortaya çıkmıştı. Cavnpur, Malva Gurileri, Behmeniler ve Gucerat sultanlığı bunlar arasında sayılabilir. Kalaçlar Guriler'den sonra Malva'ya hakim oldular. Bunların hükümdarı I. Mahmud, II. Mehmed'in çağdaşıydı. 1469'da onun yerine oğlu Abdülkadir geçmişti. Kalaçlar daha sonraki Babür imparatorluğunun temellerini atan alt yapıyı Dehli, Malva bölgesinde vücuda getirmişlerdir. II.

³⁵ Feridun Bey, *Münşeat*, I, 284.

³⁶ İ. Aka, "Timurlular", *Türkler*, (Ankara 2002), VIII, 520-523.

³⁷ M. Alpargu, "Türkistan Hanlıkları", *Türkler*, VIII, 557-558; A. Gündoğdu, "Şiban Han Sülalesi ve Özbek Ulusunun Teşekkülü", *Türkler*, VIII , 608-609.

Mehmed'e Hindistan'ın güneyindeki Behmenilerden gelen bir mektup mevcuttur. Sultan III. Muhammed Şah Osmanlı hükümdarına mektup göndererek onu tebrik etmiş ve iyi ilişkiler kurmak istediğini bildirmişti³⁸. Bu mektuplaşmalarda Behmenilerin ünlü veziri Hoca Mahmud-ı Gavani'nin önemli rolü olmuştur. Mahmud-ı Gavani'nin ticari temsilcileri bu sıralarda Bursa'da bir ticaret merkezi oluşturmuşlardı. Osmanlıların daha arka planda Uzak doğu Asya devletleri ile herhangi bir ilişkileri olduğuna dair bilgi yoktur.

Sonuç itibarıyla İstanbul'un fâtihi II. Mehmed, devleti imparatorluğa dönüştürme çabaları muvacehesinde, doğudaki komşularına karşı izlediği siyasetle, seleflerinin takip ettiklerinden farklı şekilde gelecekteki haleflerine yeni bir anlayışı da miras bırakmış gözükmektedir. Anadolu birliğini Osmanlı bayrağı altında temin ve sınırdış devletlere karşı bu birliği takviye etme politikaları, torunu I. Selim döneminde İslâm dünyasının kalbine hakim olunmakla bütün bu dünyanın tek güçlü siyasi teşekkülü haline geliş yolunda cihanşümul hakimiyet iddialarına zemin hazırlayacak bir anlayışı da beraberinde getirmiştir. Öte yandan daha arka planda sınır aşırı ülkelerle olan diplomatik temaslar, söz konusu cihanşümul anlayışın farklı bir yansıması olarak sonraki dönemlere miras kalan yeni bir temsiliyetin temellerini de atmıştır. Bir bakıma II. Mehmed dönemi, onun fiiliyatta bazan başarılı olduğu, bazan da başarısızlığa uğradığı genel dış siyasetinin ana görüntüsünün imparatorluk vizyonuna dönüşme yolunda, ciddi bir kavşak noktası olarak mütalaa edilebilir.

³⁸ Feridun Bey, *Münşeat*, I, 258.